

հրդեհներէ զգուշանալու համար՝ Յուստինիանոս բնաւ ատաղձի փայտեր չգործածեց, մարմարինէ երկայն տախտակներով զոցել տուաւ կամարը :

Երբոր Ս. Սոփիայ տաճարն աւարտեցաւ, ազեցին հրաշալի շքեղութեամբ մի զարդարել նորա բոլոր արտաքին երեսը, բոլոր որմերն թանկագին մարմարիններով զարդարուած էին, խոյակներն և պսակներն ոսկեզօծուած, կողմնական թևոց կամարներն մոմածեփ, զմբէթն աւելի ևս զեղեցկացած ոսկեզօծ և զունաւոր միւսիոնով: Ընդհանրապէս բոլոր նկարներն ոսկի յատակի վրայ էին, որ բնադրոյմ մ'է բիւզանդական բազմազոյն ճարտարապետութեան. որոնք կը զտուին նաև Գաղղոյ եկեղեցեաց մէջ ի դարս ԺԱ. և ԺԲ. այլ մասնաւոր Սիկիլիոյ և Իտալիոյ մէջ:

Բաց աստի ի Ս. Սոփիա կար ամբաւ ճոխութիւն թանկագին անօթոց և բազմաատեղն ճրագարանաց: Տեսեց 16 տարի Ս. Սոփիայ տաճարին շինութիւնն. Կայսրն օւզեց որ նոր շէնքին նաւակատիլն մեծահանգէս կատարուի. և ինքն իսկ զարմանքով գոչեց. « Փառք Աստուծոյ, որ արար զիս արժանի, կատարել զայս գործ, յաղթեցի քեզ, Սողոմոն » :

Շարայարելի

ԻԾԽԱՆԱՑ ԿՂԶԻՔ

(Տես յ' էջ 340)

ՄԱՅԻՍ 4. 803, Նիկեփոր Ա. Լողութէսը, 'նոյնը' որուն մահը պատմեցի, Պուլղարաց որդգայթի մը մէջ, և որ զեռ նոր քահէն վար առեր էր Իրէնէ կայսրուհին, ձիով պտրտելու ատեն Քաղկեդոնի շրջակայքը, ինչպէս ձիէն և ոտքը կտորեցաւ: Քանի մը շաբաթ անկողինը մնաց, և զեռ նոր աղէկնալ սկսած էր, երբ որ ամառուան կիսուն յուլիսի 19ին գէշ լուրեր առնալով այլայլեցաւ:

Նիկեփորոս ժողովրդեան շատ ատելի եղած էր իր զրած ծանր հարկերուն համար. ասկէ օգուտ քաղելով զինուորք՝ կայսր հրատարակեցին Արեւելեան կամ Անատոլիի ընդհանուր հրամանատարը, միայն Կապադովկիոյ բանակը ⁽¹⁾ մասնակից չեղաւ այդ ապստամբութեան: Այս մարդն էր Վարդան պատրիկը որ երևելի զօրավար մ'էր, և թուրք կ'անուանէր:

1. Որ հայ զօրքերէ կազմեալ էր:

Հայ էր ծննդեամբ ⁽¹⁾, ինչպէս որ վարդան անունէն կը հասկըցուի, զոր վարտան կը հնչէին Յոյները: Ազնուական ցեղէ էր, կարելի է Մաւրիկոս նեանց անուանի ցեղէն: Զօրքը վիները շատ կը սիրէր իրեն պատերազմական և անձնական կատարելութեանցը համար: Եպարտութեան ամենէն գիտուն մարտագետն կը սեպուէր, և Սարակինոսաց վրայ մեծ յաղթութիւն մը տաւ իր զօրացը բռնադատութենէն: Զօրքը ձանձրացած ըլլալով Նիկեփորոսի անգուց թագաւորութենէն, սպառնացան վարդանայ զինքը մեռցնելու, թէ որ իրենց գլուխ չկենար. բայց մէյմը որ ռաք ելաւ, իշխանութիւնը իրեն անուշ եկաւ:

Քիչ մը ատեն կարծեցին որ կայսերական պալատը ուրիշ տէր մը պիտի տեսնար: Վարդան սուտ տեղեկութիւններէ խաբուած, որ քաղաքական պալատերազմի աղէտներուն վախ կըսպառնար, կարծեց որ Եղոստանգնուպոլսեցիք Լողովէտին լուծէն ձանձրացած, իրեն գալուն կ'սպասէին, որ դռները բանան, և ատեցեալ կայսրը կ'ինկնար օթոռէն առանց ամենևին կաթիլ մը արիւն թափուելու: Փոխգիտ Յիւլիան (Արշէհիւր) քաղաքէն ելլելով, ուր որ կայսր հրատարակուած էր, դէպ 'ի մայրաքաղաքը սկսաւ քայել, շուտ անցնելով Փոխգիտէն և Բիւթանիայէն: Ամեն տեղ ժողովուրդը զինքը սիրով կ'ընդունէր, որուն աչքը շլացընելն զիրին էր: Նիկեմփիայէն (Իզնիմիտ) անցաւ և եկաւ Խորխուպոլսոյ (Սկիւտար) զիմաց բանակն դրաւ: Հոն շուտ իմացաւ խաբուիլը. վարդան կարծեց որ այն մեծ արուարձանին բնակիչքը իրեն առջևը պիտի վազէին: Անանկ չեղաւ, դռները գոց մնացին և խորխուպոլսոյ միայն պարսաւաւորներն և աղեղնաւորներն տեսաւ, որք պարսպին աշտարակաց վրայ շարուեր էին: Միւս կողմանէ լրտեսներն կը հաստատէին որ Եղոստանգնուպոլիս զօրքով կը լեցուէր, և Նիկեփորոս կը պատրաստուէր վճռափորոն անցնիլ, որ Անատոլոցոց բանակին վրայ յարձակի:

Վհատութիւնը տիրեց վարդանայ և իւր կողմնակցաց վրայ, անոնցմէ երկուքը որ ամենէն աւելի ապստամբութեան յորդորեր էին զՎարդան, և որք անսովոր պատահմամբ երկուքն ալ վերջը կայսերական օթոռն պիտի ելնէին, Միքայէլ Կակազն, և Լեոն Հայկազն, վատութեամբ տէրերնին ձգեցին և Նիկեփորոս կողմը անցան: Թայտնի եղաւ խնդիրն. վարդան խորին վշտիւ լի ցասմամբ անոնց դէմ, որոնք անխոհմտութեամբ զինքն այնպիսի վտանգաւոր գործի մը մղեր էին, Սկիւտարի բանակը վերցուց, և տարաւ իւր դժգոհ զօրքերը դէպ 'ի Բիւթանիոյ դաշտերը, Ուլիմպոս լեռան հիւսիսային կողմը: Մալակինէ պզտիկ քաղաքը կեցաւ, որ Հրիեղակոս գետէն շատ հեռու չէր, Բիւթանիոյ և բնիկն Ասիա գաւառին սահմանաբաժնին վրայ: Խեղճը տակն ու վրայ, մտածեց ծածուկ հաշտութեան լուր խաւրել Լողովէտին. բայց

1. Սա է վարդան Բ. ըսուած կայսրն, որուն ընդարձակ և սրտանմիկ պատմութիւն գրած է Հայրն Ալիշան, իր երկհատոր Յուշիկ գրոց մէջ, Հատ. Բ. 351:

շատ զգուշութեամբ պէտք էր ընել, վասն զի իւր զօրքերը իրմէն աւելի անյազ, կ'ուզէին յաղթելու և աւար ստանելու բազմն փորձել և կայսերական զօրքերուն վրայ նետուիլ, որ ամէն կողմանէ իրենց կը մօտենային: Վարդան զաղտուկ Նիկեփորին լուր խաւրեց, որ զէնքը վար կը դնէր, թէ որ կատարեալ ներումն չնորհէ իրեն և իրեն հետ եղողներուն:

Այս լուրն առածին պէս Լողոյթէտ, թէպէտ որ չափ ալ չէր ուզեր ցուցնել, շատ կը վախնար այն կտրիճ մարդուն ապստամբութենէն, շատ ուրախացաւ և այն վայրկենին իւր ընելիքը որոշեց: Երբեք ըրաւ որ ինչ որ վարդան կ'ուզէր կը կատարէր. և վարդանայ սիրտը հանդարտեցնելու համար, կայսերական խոստումն վաւերացաւ Տարստիոս պատրիարքին կոնդակովն, և բարձրագոյն պաշտօնէից սատրապրութեամբը: Նիկեփոր մինչև անգամ նամակին մէջ դրաւ, իբրև անբռնաբարելի գրաւ, իւր ոսկիէ խաչը որ վիզը կը կախէր մէշտ:

Վարդան որոգայթին մէջ բռնուեցաւ: Նոյն գիշերը միայն հաւատարիմ ծառայով մը թողմաստ անունով, որ Սլաւոն էր ազգաւ, և բաղդաւոր զինուոր մը, և որ ինքն ալ վերջը կայսրութեան ետնէ պիտի ըլլար և վառն ասանջանքներով պիտի մեռնէր, զաղտնի փախան բանակէն երկուքն ալ ձիարշաւ մինչև ծովեզերքը եկան, և հասան Եփոս պզտի քաղաքը որ հիմայ Կէմէիէ կ'անուանի. և փոքրիկ նաւակայք մ'է Մուտանիայի ծոցին խորը: Հոն էր Հերակլիոսի վանքը: Վարդան որ անշքութեան կը վազէր, ինչպէս շատերը փառաց կը վազեն, փութալով ատենի աշխարհը ձգելու, արթնցնել տուաւ մեծաւորը, ինք զինքը ճանչցուց և ստիպեց դժերունին, որ անմիջապէս իրեն խաղաղման հերաց տայ. վանահայրը շփոթած, տարակուսեցաւ, վերջը մերժեց երկնքի քաղաքացի մը ընել զինքն, անսակ անապարանօք. այն ատեն Վարդան սուրը քաշեց, բայց ոչ քահանայն զարնելու համար, այլ զողողուն ձեռքով մը կտրեց իր իրկայն և հիւսած մազերը, ինչպէս այն ատենուան սովորութիւնն էր: Ասանկ փոխաւած գլխուրական զգեստը հանեց, վանահայրը դարձեալ չուզելով տալ կրօնաւորի հագուստը, հագաւ խեղճ զգեստներ, ինչ որ հոն գտան իրեն տալու, վերջը ծովեզերքը իջաւ ուր որ նաւակ մը կը սպասէր կայսեր կողմանէ զրկուած: Քանի մը ժամ վերջը երբեք Սարակիսոսաց յաղթողը՝ Բրողիի կղզին ելաւ:

Առաջ իւր յաջողութեան ատեն, Վարդան վանք մը շինել տուեր էր, հաւանականաբար զատ անոնցմէ, որոնց վրայ արդէն խօսեցայ. երբորդ վանք մ'էր հետևաբար այս պզտիկ կղզւոյն մէջ: Քիչ մը երկիր պահած էր բուրդով, և համեստ բնակարան մը, թերևս պզտիկ խցիկ մ'ալ: Երբոր սահմանազրկուան վրայ անդապար պատերազմներէն կը հեռանար, ուր իրեն զուրկուիլ պէտք չէր ըլլար, կը ժրէր հանգիստ օրեր անցընել կրօնաւորաց քով, և այս նոր Կիսկինիասոսը, ինքը կը մշակէր պարտէզը: Ի բնէ ալ կը սիրէր քաջութիւնը կեանքն, անոր համար ծանր չեկաւ իրեն աշխարհքն ձգել, երբոր տեսաւ որ պէտք էր անիրաւ պատերազմ մ'ընել, անպատմելի աւարակութեամբ և զոհ սրտիւ յանքին մէջ ոտքը դրաւ: Բարեխիտ կրօնաւոր-

ները սիրով զինքը ընդունեցան, և այն անգամ կանոնական խուզումն հետաց ընդունեցաւ, հազաւ կրօնաւորական կապայն և նախկին կայսերական զօրաց հրամանատարն՝ եղաւ Սալաս կամ Սբա կրօնաւոր անարժան յանարժանս: Իւր ժամանակը կ'անցընէր երկիր մշակելով և աղօթիւք: առաւուն կանուխ կը վազէր եռանդեամբ առաւօտեան ժամուն, վերջը բահը ձեռքը կ'երթար Բրոյիի քարուտ երկիրը փորելու և մշակելու:

Շարայարելի

Ա Ն Է Ծ Ք

(Տես յ' էջ 391, Շար. եւ վերջ)

ՍԱՀԵՑԱԻ գնաց տասը տարի յաւիտենականութեան անդունդը, բայց այս տասը տարուան ընթացքին մէջ Մաշինաշի երէցփոխանին գլխէն անցածները՝ գարնուելի են: Այն վայրկեանէն օկեալ կորսնցուց սրտին հանգըստութիւնը, երբ ժողովրդապետին հետ աւրուելով, իւր ռեակալ վրէժը հանելու նպատակաւ, ժողովրդապետին վրայօք զիաշունչ սուտ լուրեր հանեց, սրով անմեղ քահանան յուսահատած, խելքը կորսնցուցածի պէս՝ թողուց իւր պաշտօնը և հեռացաւ անկէջ՝ ուր որ ուզէր տարի անխոնջ աշխատութեամբ իրեւ քաջ հովիւ և այլ ըստ սրտին Աստուծոյ, բոլոր ժողովրդեան սէրը գրաւած էր, և գնաց քաշուեցաւ իւր ծնած քաղաքը՝ ազգակալաց և բարեկամաց ծոցը ապաստելու:

Խղճմտանքը անպատմելի կերպով կը տանջէր Մաշինաշիին սիրտը. ահաւոր երեցաւ իրեն քահանային անէծքը: Ճանչցաւ թէ ժողովրդապետը իրաւունք ունէր, և անկողմնասէր ոգւով դործեց, քահանայական պարտքը կատարեց, երբ իւր ազգու պատճառաբանութեամբ յաջողուց այն օրիորդին զործը, որ ամուսնական լծոյ խոտմուռններէ մոլորելով, ամօթոյ և անպատուութեան մէջ չի մնայ:

Ժողովրդապետին հեռանալէն չորս տարի ետքը՝ Գրիգոր Տոմինիկ, որ այն միջոցին խանութի տէր եղաւ, նշանուեցաւ երէցփոխանին Մարգարիտա զըստեքը հետ:

Թե՛ և պատկնին հանդիսաւոր կերպով կատարուեցաւ, բայց եկեղեցիէն տուն դառնալու ժամանակ, հարսնեւորաց կառքին ձիերը կատղելով, անոնց զո՛ւ եղաւ հարսին 18 տարեկան պզտի եղբայրը Ստեփան, զոր մեռած տուն բերին՝ գլուխը բոլորովին ջախջախած, և մարմինը արիւնլուայ դարձած: Այնպէս երեւակայել ամէն մարդ ծնողաց և ազգականաց ցաւն ու կսկիծը ի մահ իրենց սիրելի որդւոյն. Հարսնատունը մեռելի տուն դարձաւ: